

Mecdut Mansuroğlu

ANADOLU'DA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATININ İLK MAHSULLERİ

Anadolu'da gelişen Türk dili ve edebiyatının başlangıcı umumî olarak zan ve kabul edildiğinden çok daha eskidir. Son asra kadar Anadolu Türk edebiyatı üzerinde yazılmış Avrupa eserleri edebiyatımızın bu sahada ancak xv. asırda gelişebildiğini yazarlar.¹ Bu yanlış hükümde başlıca sebep eski edebiyatımız hakkında malûmat veren şuara tezkerelerinin Anadolu'da ancak xvi. asırda yazılmış olması ve bunlarda da nihayet bir asır önceki şairler hakkında kayıtlar bulunması idi. Demek oluyor, ki bu şuara tezkerelerinin kaydetmediği edebî simalar ve eserleri hakkında malûmat ancak kütüphanelerimizin araştırılması, yani doğrudan doğruya eserlerine müracaat suretiyle edinilebilir. Gerçekten, bu yolda yürünerek, Türk edebiyatının Anadolu'da çok daha eskiden geliştiği tesbit edilebilmiş ve hatta bu edebiyatın Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile birlikte ilk mahsullerini verdiğini kabul ettirecek sebepler belirmiştir. İstanbul ve Anadolu kütüphaneleri taranacak olursa, eski Anadolu edebiyatı mahsullerinin sayıca artması ve ilk eserlerindaha eski tarihlerde kaleme alındığının tesbit edilmesi pek mümkündür.

Bu yazıda Anadolu Türk edebiyatının şimdiye kadar bilinen en eski eserleri hakkında malûmat verildikten sonra, umumî olarak, bu dil ve edebiyatın mahiyet ve menşei hakkında edilen neticeler bildirilmeğe çalışılacaktır.

Asıl mevzua girmeden önce, tarihe baş vurarak, xiii. asır Anadolu-sunun medenî ve ictimai hayatını kısaca gözden geçirelim:

xii. asır ortalarına doğru kuvvetlenen Anadolu Selçuklu devletinde köy ve kasabaların yanında bir Türk şehir medeniyeti görüyoruz. Anadolu şehirlerinde görülen bu iktisadî ferahlık bir kültür gelişmesi doğurmuştur. İlhanlı akını bile bu gelişmeyi esaslı bir şekilde bozmadı, Artık Anadolu'da bugün bilhassa Türk mimarisi ile takip edebildiğimiz ilim ve san'at

¹ Bu eserlerin başlıcaları şunlardır: Hammer - Purgstall, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*, Pesth, 1836, I; E. I. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, London, 1900, I.

merkezlerinin belirlediğini görüyoruz. xiii. asrın sonuna kadar bu merkezlerin başlıcaları Konya, Kayseri, Tokat, Erzurum, Çankırı ve Ani idi. Bu kültür merkezleri o zamanın diğer İslâm kültür merkezleri ile sıkı münasebette idiler. Selçuklu hükümdarları ve eyalet beyleri bu ilim ve san'at faaliyetini teşvik ediyor, hatta bizzat iştirak ediyorlardı. En çok işlenen konu İslâm tasavvufu idi. Bu sebeptendir, ki xiii. asırda Anadolu'nun muhtelif merkezlerinde yaşamış Muhiddin-i Arabî, Celâleddin Rumî gibi büyük İslâm mutasavvıfları yetişmiştir. Bunlar yüksek zümre sofilığının esaslarını kurarken, köy ve kasabalarda Ahmed Yesevî ve Hacı Betaş-ı Veli çömezleri halk arasında eski millî gelenekle karışık bir tasavvuf propagandasına girişmiş bulunuyorlardı.¹

Anadolu'da vücuda getirilen Türk edebiyatı mahsullerinden bugün elde bulunan en eskileri xiii. asra aittir. Bu eserler, müellifleri ve üzerlerinde yapılan araştırmalar şöyle hulâsa edilebilir:

I. Mevlâna Celâleddin Rumî (1207 — 1273).² Celâleddin Rumî'nin farsça eserlerinde türkçe sözler ve divanında türkçe-farsça karışık beyit ve manzumeler vardır. Bunlardan hakikaten Celâleddin Rumî'ye ait olanlar 10 parça kadardır.³

II. Sultan Veled (1226 — 1312). Celâleddin Rumî'nin oğlu Sultan Veled'in muhtelif farsça eserlerinde türkçe beyitler vardır. Bunlar ve üzerlerinde yapılan araştırmalar şu şekilde hulâsa edilebilir.

1. *İbtidâname* mesnevisindeki türkçe beyitler. Muhtelif yazmaların karşılaştırılması sonunda, *İbtidâname*'de 74 türkçe beyit bulunduğu tesbit edilmiştir.

Bilgime göre, *İbtidâname*'deki türkçe beyitler üzerinde bugüne kadar yapılmış hiç araştırma yoktur. Eserin muhtelif kütüphanelerde bulunduğunu bildiğim yazma ve türkçe kısmının neşri ise şunlardır:

a. Oxford yazması. Sachau ve Ethé katalogunda (*Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu Manuscripts in the Bodleian Library*. 1. *The Persian Manuscripts*. Oxford, 1889, s. 552 nr.

¹ Bu mevzu üzerinde tafsilât için bk. M. Fuat Köprülü, *Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları. Umumi bakış. Anis al-ğulüb* (Belleten, VII, sayı 27, temmuz, ss. 379 — 522).

² Celâleddin Rumî ve eserleri için bk. H. Ritter, (İslâm Ansiklopedisi, III, 53 — 59).

³ Celâleddin Rumî'deki türkçe için bk. M. Şerefeddin Yaltkaya, *Mevlâna'daki türkçe kelimeler ve türkçe şiirler* (Türkiyat Mecm. 1934, IV, 111 — 168); *Celâleddin Rumî madd. ilâve* (İslâm Ansiklopedisi, III, 22. cüz. düzeltmeler). Bunlara rağmen Celâleddin Rumî'deki türkçe unsurlar etraflı ile araştırılıp neşredilmeğe muhtaçtır.

750) Walker 97 işaretli yazmanın 2. kısmında Sultan Veled'in *Rebâbname*'si bulunduğu kayıtlıdır. Buna yanlılıkla *Rebâbname* dendiği, hakikatte bir *İbtidâname* nushası olduğu türkçe metnin tetkikinden anlaşılmıştır. Yazmanın istinsah tarihi 1 ramazan 1024 (1615)' tür ve türkçe kısmı son olarak tarafımdan neşredilmiştir.¹

b. Muhamme b. İshak b. İbrahim yazması. Veled Çelebi tarafından neşredilen *Divan-ı türki-i Sultan Veled*'de² *İbtidâname* için esas tutulan yazma.

c. India Office yazması. İstinsah tarihi h. 699 (1299)'dur.

d. İstanbul yazması. Nushayı görüp istifade etmiş olan İngiliz müsteşriki Sir. E. Denison Ross, bunun en eski yazmalardan biri olduğunu, fakat türkçesinin iki elden çıktığını bana şifahen söylemişti. Harp sebebi ile muhafaza için nakledilen kitaplar arasında bulunduğundan, bu yazma görülmediği gibi, aslan hangi kütüphane malı olduğu da tesbit edilemedi.

e. D. Ross yazması. D. Ross tarafından Rusya'da satın alınan nusha. Ross'a göre xiv. asır istinsahı olup kaybolan ilk kısmı xviii. asırda tamamlanmıştır.

d. Diğer nushalar. *Divan-ı türki-i Sultan Veled*'de (bk. nr. 2) esas tutulan nushaya göre farklara gösterilen esasını hangi yazmaların teşkil ettiği bildirilmeyen nushalar.

İbtidâname nushaları hakkında sahip bulunduğumuz malûmatın mühim bir kısmını Sir E. D. Ross'a borçluyuz. Müteveffa İngiliz âlimi bu mesnevideki türkçe beyitler üzerinde çalışmak emelinde idi. Bu işi başaramadan dünyaya gözlerini yumduğuna göre, bu muhtelif yazmaların karşılaştırıp neşretmek biz Türklere düşen bir vazife olarak durmaktadır.

2. *Rebâbname* mesnevisindeki türkçe beyitler. Elde bulunan muhtelif yazmaların karşılaştırılması sonunda, *Rebâbname*'de 162 türkçe beyit bulunduğu tesbit edildi. Eserin bildiğim yazma neşir ve tetkikleri şunlardır:

a. Viyana yazması. Hasan b. Osman tarafından h. 766 (1364)'de başlanmış ve 768'te tamamlanmıştır. 767'de istinsah edilmiş olan 1. kısmın

¹ *Anadolu metinleri, xii. asır, iii* (Türkiyat Mecm. VII — VIII, 1 cüz, 1940 — 1941, s. 104 vdd. 3 sahife faksimile).

² Cami ve muhaşşisi Veled Çelebi, muşahhihi Kilisi Rifat, İstanbul, 1341, 132 s. Eserde Sultan Veled'in türkçe ve türkçe-farsça karışık manzumeleri oldukça tam olarak toplanmıştır. Bu itibarla *İbtidâname*'den başka *Rebâbname*'deki türkçe beyitler ve Sultan Veled divanındaki diğer türkçe manzumeler de bu kitapta yer almıştır. Eser hakkında tafsilât için bk. s. 6.

sonunda 156 türkçe beyiti vardır. Bu yazma üzerinde ilk olarak J. V. Hammer dürmüş ve türkçe kısmını almanca tercümesi ile birlikte neşretmiştir.¹ Bundan sonra M. Wickerhauser, kısa bir mukaddime ile, bu beyitlerin transkripsiyon ve almancaya tercümesini yapmıştır.² Ancak bunu yaparken. eserin harekelenmesinde kendinden ilâvelerde bulunmuştur. Daha sonra W. F. A. Bernhauer, Sultan Veled ve Celâleddin Rumi hakkında malûmat vererek, Wickerhauser'in okumasında bazı düzeltmeler yapmış ve Prof. Fleischer aynı tekikte bu neviden bazı izah ve ilâvelerde bulunmuştur.³ Nihayet W. Radloff, kendi ifadesine göre, metnin, bütün yanlışlık ve eksiklerle, olduğu gibi, neşrini yapmış, fonetiği üzerinde bazı izahlarda bulunmuş, türkçe sözlerin bir sözlüğünü tertip etmiş, gramer şekilleri hakkında malûmat vermiş ve metnin Rus harfleri ile transkripsiyonunu yapmıştır.

b. Peşte yazması. 157 türkçe beyti ihtiva eden bu yazmanın türkçe kısmı Macarlar tarafından fotograf halinde neşredilmiştir.⁵

c. Petersburg yazması. 1819'da Rousseau koleksiyonu arasında satın alınan bu yazma h. 767 (1365) da istinsah edilmiş olup, 192 nr. lıdır. 162 türkçe beyti havidir. Beyitleri C. Salemann neşretmiş, almancaya tercümesini yapmış, notlar koymuş, sözlüğe ilâvelerde bulunmuş, bu münasebetle Celâleddin Rumi'de geçen türkçe sözleri de almış ve nihayet ilâve kısmında Peşte yazmasındaki (bk. b.) rumca beyitler hakkında da malûmat vererek bunların da neşir, Yunan harflerine nakil ve izahını yapmıştır.⁶

d. Veled Çelebi neşri. *Divan-ı türki-i Sultan Veled'* de⁷ esas alınan, fakat hangi yazmaya dayandığı bildirilmeyen nusha. 157 türkçe ihtiva eder.

e. Veled Çelebi neşri nusha farkları. Bunların hangi yazmalardan alındığı tasrih edilmemiş (krş. d.) olup 162 beyittir.

¹ Jahrbücher der Litteratur, XLVIII, Wien, 1829. Anzeigeblatt, s. 103 v.dd.

² *Seldschukische Verse* (ZDMG, XX, 1866, 574—589). Bu beyitler her ne kadar Selçuklular devrinde yazılmışsa da, dil hususiyetleri bakımından *Selçuk dili* tabiri ile anılacak bir ayrılıkları yoktur.

³ *Über die 156 seldschukischen Distischen aus Sultan Sultan Weled's Rebâbnâme* (ZDMG, XXIII, 1869, 201 — 208); *Nachtrag von Prof. Fleischer* (ayn. esr., s. 208 — 211).

⁴ *Über alttürkische Dialecte I. Die seldschukischen Verse im Rebâb-Nameh* (Mélanges Asiatiques tirés du Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, X, 17—77).

⁵ Körösi Czoma Archivum, I, 4. ve 5. cüz, 25 şubat, 1 nisan 1924, Budapest.

⁶ *Noch einmal die seldschukischen Verse* (Mélanges Asiatiques tirés du Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg X, 174—245).

⁷ Bk. s. 3 not 2.

Rabâbname 'deki türkçe beyitlerin muhtelif yazmaları üzerinde yapılan bu münferit araştırmalardan başka, bir yazmaya inhisar etmemek üzere, umumiyet itibariyle *Rebâbname* 'deki türkçe beyitler hakkında şu araştırmalar vardır:

a. İgnacz Kunos' un metin ve tercüme neşri.¹ Bu tetkik mevzu üzerinde bilinenlere yeni bir şey katmış sayılmaz

b. W. Smirnow tetkiki.² Bu da daha ziyade bilinenleri tekrarlama mahiyetindedir.

c. Tury Joseph de bir münasebetle *Rebâbname* 'nin Viyana, Petersburg ve Peşte yazmalarından bahsetmiştir.³

Görülüyor, ki *Rebâbname* 'nin türkçe beyitleri geçen asrın başlarından beri Avrupa ilim âleminin dikkatini çekmiş ve üzerinde çok uğraşmıştır. Buna rağmen bu beyitler Türk filolojisinin bugünkü ihtiyacını karşılayacak şekilde işlenmiş değildir.

3. Sultan Veled divanında türkçe-farsça ve türkçe-farsçe-rumca gazeller. Bunların bir kısmı Veled Çelebi neşrinde, daha tam olarak Üzlük neşrinde⁵ vardır. Bu ikinci neşirde azatlı köle Osman oğlu Hasan Dede' nin h. 722 (1322) de istinsah ettiği nusha esas alınmış ve Feridun' a ait nazireler mecmuası, Pertev Paşa. Küt. nazairi, Halet, Ef. Küt.deki yazma, Konya Müze Küt. yazması (h. 793 = 1390), Nizameddin yazması (h. 694 = 1294) ve Nurulbuhari yazması, (h. 712 = 1312) karşılaştırılmıştır.

Bu tetkikler dışında Celâleddin Rumî ile Sultan Veled' in, veya yalnız Sultan Veled' in eserlerinden bir kısmı üzerinde yapılan neşir ve tetkikler şunlardır:

İlk olarak Veled Çelebi Celâleddin Rumî ile Sultan Veled' in bazı

¹ *Egy o-török nyelvemlek* (Nyelvtud. Közlem, XX, 480—497).

² *Les vers dits „Seldjouks“ et le christianisme turc* (Actes du XIème congrès international des orientalistes, Paris, 1899, s. 143 v.dd.).

³ XIV. asır sonuna kadar Türk dili yadigârları (Millî Tettebbular Mecm. sayı 4, 104). Bu tetkikte Ziya Paşa'nın *Harabat*'ta yanlışlıkla Sultan Veled'e izafe ettiği 5 mısra da, yeni bir keşif gibi, zikredilmiştir; buna dair krş. W. Smirnow, *Unimiy turetskiy sultan imenuyemuz u evropeyskih pisateley XIV. v. Calepinus Cyriscelebes* (Zapiski vost. otd. imp. rus. arheol. obş., xviii, II—III cüz, St. - Petersburg, 1908, ss. 1—70).

⁴ Bk. s. 3, n. 2.

⁵ *Divan-ı Sultan Veled. F. Nafiz Üzlük yönünden bastırıldı.* Ankara, 1941.

türkçe manzumelerini neşretti. ¹ Bundan sonra Necip Âsım'ın Celâleddin Rumî'ye ait bazı metinlerle Sultan Veled'in bir gazelini neşrettiğini görüyoruz. ² Daha sonra yine Veled Çelebi Celâleddin Rumî'ye ait küçük bir parçayı, diline ait bazı izahlarla, neşretti. ³ Bundan sonra da Martinowitz Celâleddin Rumî'nin türkçe manzumeleri ile Sultan Veled divanında bulunan türkçe kısımları ve *İbtidâname*'nin türkçe kısmını, Veled Çelebi neşirlerinden ve henüz onun neşretmediği malzemenen istifade suretiyle, pek kısa bir ön sözle, neşir ve tercüme etti. ⁴ Bunu Veled Çelebi'nin *Divan-ı türki-i Sultan Veled*'i takip etti. ⁵ Veled Çelebi neşri üzerine Martinowitz neşri artık ehemmiyetini kaybetmiş oluyordu. Ancak Veled Çelebi neşrinde de pek mühim bir eksik vardır: Esas tutulan yazma ile karşılaştırılan yazmaların bir çoğu tasrih edilmemiştir. Bu neşirde istifade edilen nushalardan haklarında malûmat sahibi olduklarımız şunlardır: *İbtidâname* de basıma esas olan nusha h. 697 (1297)'de Muhammed b. İshak b. İbrahim el-Lârendî el-Veledî istinsahıdır. Gazellerinde esas alınan nusha ise, h. 812 (1409)'de Nurulbuhari tarafından istinsah edilmiş olandır. Gazellerde karşılaştırılan yazmalardan ancak Nizameddin el-Veled el-Mevlevî'nin istinsahı (694 = 1294) hakkında malûmat sahibiyiz. Bu eserin gazeller kısmı Sultan Veled divanının Üzlük neşri üzerine ehemmiyetinden kaybetmiştir. ⁶ III. Şeyyad Hamza XIII. asır Anadolu Türk şairlerinden Şeyyad Hamza hakkında ilk malûmatı ve bir manzumesini Fuat Köprülü den öğreniyoruz. ⁷ Eğirdirli Hacı Kemal'in Umumi Küt. 'de mahfuz *Cami el-nezair* 'inde ⁸ bulunan bu manzume Köprülü tarafından şaire ait malûmata zeyl olarak neşredilmiştir. Mamafih bu manzume aslından bir dereceye kadar farklıdır. Aynı şairin aynı yazmada tarafımdan iki manzumesi

¹ *Edebiyat-ı islâmiye* (Tercüman-ı Hakikat ve Servet-i Fünun tarafından müştereken Girit muhacirleri menfaatına çıkarılan fevkalâde nusha).

² *Türk Tarihi*, İstanbul, 1316, ss. 439—442.

³ *Sultan Veled hazretlerinin türkçe şiirleri*, İstanbul, 1327.

⁴ Zapiski vost. otd. imp. rus. arheol., 1917, XXXVI, 205—232.

⁵ Bk. s. 3 not 2.

⁶ Eserin ismi için bk. s. 5 not 5.

⁷ *Anatolische Dichter in der Seldschukenzeit. I. Şejjad 'Hamza*—(Körösi Czoma Archivum, I, 3. cüz, 15 haziran 1922, Budapest, s. 184—188). Makalenin türkçesi için bk. *Selçukiler devrinde Anadolu şairleri, I. Şeyyad Hamza* (Türk Yurdu, nr. 1, I, II. teşrin 1340, İstanbul, s. 27—34). Köprülü'nün Şeyyad Hamza hakkında muhtelif diğer yazılarında verdiği malûmat yukarıki yazıdan alınmadır.

⁸ Eser hakkında malûmat için bk. Köprülü-zade Mehmed Fuad, *Milli edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve divan-ı türki-i basit, XVI. asır şairi Edirneli Nazmî'nin eseri*, İstanbul, 1928, s. 61 not.

daha bulunmuş ve o zamana kadar bilinen her üçü neşredilmişti.¹ Şeyyad Hamza'nın Ömer b. Mezid'in *Mecmuat el-nezair*'inde² de bir manzumesi vardır. Kaybolan bu mecmuanın Ankara'da Türk Dil Kurumu kütüphanesinde Kilisli Rif'at Bilge elinden çıkmış bir istinsahı vardır. Büyük ölçüde yapraklar üstüne bir taraflı olarak yapılmış olup dikkatli bir istinsah intibasını veren bu suret 167 sahifedir. Mürekkep ile yazılan ve 169'a çıkan sahife numaraları yanlıştır. Esas nr. 6074, kayıt nr. 4857'dir. Bu suretin 27. sahifesinde Şeyyad Hamza'nın bir manzumesi daha vardır ve bunun neşri tarafımdan yapılmıştır.³ Bu manzumede dikkate değer bir cihet bunun dil hususiyetleri bakımından Şeyyad Hamza'nın diğer 3 manzumesinden ve umumiyetle elimizde bulunan xiii. asır türkçesinden farklı olmasıdır. Her halde bu parça Anadolu'da yaşayan Oğuz Türkleri grupundan başka bir Türk zümresine hitap etmek maksadı ile kaleme alınmıştı. Şeyyad Hamza'nın bugün elimizde oldukça uzun bir *Yusuf kıssası* mesnevisi bulunduğu ve eserin neşredilmek üzere hazırlandığını da ilâve etmek lâzımdır.

IV. Ahmet Fakih. xiii. asır Anadolu şairlerinden Ahmet Fakih hakkında ilk malûmatı yine Fuat Köprülü'den almaktayız.⁴ Köprülü burada şairin *Cami el-nezair*'inde bulunan *Çarhname* mesnevisini Arap harfleri ile dercetmiştir. Ancak bu neşir de hayli eksik ve yanlıştır. Asıl mesnevi 83 beyitten ibarettir. Yazmada görülen 84. beyit vezinde diğerlerine uymadığı gibi, Halilî mahlasını da ihtiva eder.

V. Dehhanî. xiii. asır Anadolu şairi Dehhanî hakkında ilk malûmatı, *Cami el-nezair*'de bulunan bir gazeli ve Köprülü'nün hususî kütüphanesinde mahfuz xiv. asır şairlerinin eserlerini havi diğer bir mecmuada bulunan diğer bir gazelini yine ilk olarak Fuat Köprülü'den öğreniyoruz.⁵

¹ *Anadolu metinleri, xii. asır, 1. Şeyyad Hamza* (Türkiyat Mecm., VII—VIII, 1. cüz, 1940—1941, İstanbul, s. 95—101).

² Bu eser hakkında malûmat için bk. Köprülü-zade Mehmed Fuad, *Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri . . .*, İstanbul, 1928, s. 60 not.

³ *En eski Anadolu Türkçesine ait bazı metinler, Şeyyad Hamza 1.* (İstanbul mecm., 1 temmuz 1945, İstanbul).

⁴ *Anatolische Dichter in der Seldschukenzeit. II. Ahmed Faqih* (Körösi Czoma Archivum, II, 1—2, 1926, Budapest, s. 20—38). Makalenin türkçesi için bk. *Ahmed Fakih ve Çarhname'si* (Türk Yurdu, IV, 1926, İstanbul, s. 289—295). Burada manzume yoktur. Köprülü'nün Ahmed Fakih hakkında muhtelif diğer yazılarında verdiği malûmat yukarıki yazıdan alınmadır.

⁵ *Selçukiler devrinde Anadolu şairleri, Hoca Dehhanî* (Hayat, I, 1, Ankara 2 kânunuevvel 1926, s. 4—5); *Selçukiler devri edebiyatı hakkında bazı notlar* (Hayat, IV, 103, Ankara, 15 teğrinisani 1928, s. 488); *Anadolu Selçuklu tarihinin yerli kaynakları. VI. B. Selçuklular Şahnamesi, Hoca Dehhanî, xii. asır* (Belleten, VII, Ankara, 27 temmuz 1943, ss. 396—397). Köprülü'nün Dehhanî hakkında diğer eserlerinde bulunan malûmat şair hakkında bilgimize yeni bir şey katmaz.

Yine Köprülü'nün yazılarından şairin 1 kaside ve 4 gazelinin daha *Mecmuat el nezair*'de (bk. s. 7 not 5) bulunduğunu öğrenmekle beraber, bunların tam metnine sahip değildik. Son olarak Üniversite Küt Rıza Paşa kısmı 1547 nr. da kayıtlı bir nazireler mecmuasında şairin 3 gazeli daha tarafımdan bulunarak neşredilmiştir.¹ Ankara'da Türk Dil Kurumu kütüphanesinde mahfuz *Mecmuat el-nezair* suretinde (bk. s. 7) yukarıda bahs ettiğim eçen kaside ile gazel de vardır ve bunlar son def'a tarafından neşredilmiştir.²

Elde bulunan bu xiii. asır Anadolu türkçesi metinlerinden de bu devirde Anadolu'da iş bölümü ileri bir Türk cemiyetinin fikir ve zevk mahsullerini takip etmek mümkündür: Bizzat Celâleddin Rumî'nin yazdığı bazı türkçe beyitler yanında, oğlu Sultan Veled'in şehir Türkleri arasında, babasının akidelerini yaymak için, kaleme aldığı türkçe manzumeler aydın zümre için yazılmış tasavvufî eserlerdir. Bunun yanında Dahani yine yüksek zümre için profan klâsik edebiyat örnekleri vermiştir. Şeyyad Hamza ve Ahmed Fakih ise, yüksek zümre tasavvuf edebiyatından tesir almakla beraber, tasavvuf akidelerini yaymak maksadiyle, halk için Türk halk mutasavvurları yolunda manzumeler yazmışlardır. İleride bu asra ait elimize başka türkçe eserler geçecek olursa, bu devir Anadolu Türk cemiyetinin diğer zümreleri hakkında daha açık bilgi sahibi olmamız pek muhtemeldir.

Anadolu Türk edebiyatının şimdiki halde en eski metinlerini teşkil eden bu eserlerin ilmi transkripsiyonları ile aslındaki söylenişlerinin en doğru bir şekilde tesbit edilmesi, indeksleri tertip edilmesi ve gramerlerinin vücuda getirilerek bu devir ve saha türkçesinin mahiyeti belirtmek sureti ile, edebî Türk dilindeki mevkiî tayin edilmesi bugün Türk filolojisinin bir an önce doldurulması gereken belli başlı bir boşluğudur. Bu mes'ele hakkında etraflı araştırma ile elde edilecek neticeyi beklerken, bu metinlerle meşgul olmak sebebi ile, umumî olarak varılan netice kısaca şöylece ifade edilebilir:

Bu edebiyat mahsulleri gerek dil, gerek nazım tekniği bakımından ileri mahsullerdir. Buna göre, Türk edebiyatı Anadolu'da ilk mahsullerini xiii. asırda değil, dsha önce, yani xii. asırda ve belki de xi. asırda vermiş olmalıdır. xiii. asır Anadolu türkçesi metinleri asırlar boyunca işlenmiş bir dil iledir. Bu edebî dilin Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile doğduğunu kabul etmek de yalnız olur. Bu daha çok eski edebî dilin devamıdır. İslâm mefhumları bu metinlerde ve hattâ xiv. asır Anadolu

¹ *Anadolu metinleri, xii. asır, II. Dehanî* (Türkiyat Mecm., VII—VIII, 1. cüz, 1940 — 1941, İstanbul, s. 101—104).

² *En eski Anadolu türkçesine ait bazı metinler, Dehhanî 1—5* İstanbul mecm., 1 temmuz 1945, İstanbul).

metinlerinde Uzak Doğu dinî ıstılahları ile bildirilmiştir. (*Allah* yerine *teñri*, *cennet* yerine *uçmak*, *cehennem* yerine *tamu* v. b. gibi). Eğer bu Türkler eski edebiyat ile ilgilerini kesmiş bulunsalardı, bir kısmı yabancı dillerden alınmış olan bu Uzak Doğu din tabirleri yerine, daha başlangıçta, İslâm tesiri arttığı zaman kullanıldığını gördüğümüz arapça asıllı din tabirlerini almaları tabii idi. Bundan başka xiii. ve hatta xiv. asır Anadolu türkçesi metinlerini söz hazinesi ve gramer şekilleri bakımından inceleyecek olursak, bunlarda yerli halk konuşması üstünde eski Türk edebiyat dilinde görülen bir çok söz ve şekillerin devam ettiği tesbit edilir. Bütün bunlardan Anadolu'da Türk edebiyatının xiii. asırdan çok daha önce başladığı ve bu edebiyatın hakikatte eski Türk edebiyatının devamından başka bir şey olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.